

NEKAJ UTRINKOV IZ ZGODOVINE RDEČEGA KRIŽA SLOVENIJE

(ob 120-letnici RKS)

Tone Kikelj

S tem člankom bi rad z nekoliko zgoščenim kronološkim prikazom delovanja RK dravske banovine neposredno pred napadom na Jugoslavijo in v prvih mesecih italijanske okupacije t.i. Ljubljanske pokrajine, na zgodovinskem primeru prikazal delovanje RK na področju zdravstvenega in socialnega varstva ter poizvedovanja.

Leta 1866 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Gospejno društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom ter vdovam in otrokom padlih vojakov, ki se je leta 1879 preimenovalo v Domoljubno žensko podporno društvo za Kranjsko v Ljubljani. Društvo z enakim imenom so tisto leto ustanovili tudi moški. Domoljubna podporna društva, posebej za ženske in moške, so bila ustanovljena tudi v drugih slovenskih (ali pretežno slovenskih) deželah bivše Avstro-Ogrske: Domoljubno podporno društvo za Koroško (1864), Domoljubno podporno društvo za Gorico in Gradiško (1879), Deželno domoljubno društvo za Trst in Istro (1879).

Prvi veliki prelizkus za Domoljubni društvi dežele Kranjske je bil leta 1895 ob potresu v Ljubljani, ko sta se izkazali z ustanovitvijo poljske bolnišnice in s poljskimi kuhinjami.

Leta 1902 sta se moško in žensko društvo združili v Deželno in žensko podporno društvo RK za Kranjsko, ki je po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 ustanovil Slovenski Rdeči križ.

Leta 1923 so bila razpuščena nacionalna društva RK, ustanovljen pa je bil Rde-

či križ Jugoslavije. Z ustanovitvijo banovin so bili ustanovljeni tudi banovinski odbori RK. V Ljubljani je bil banovinski odbor RK Dravske banovine. Dne 1. septembra 1939 se je pričela druga svetovna vojna, ki je vse bolj neposredno ogrožala tudi Jugoslavijo, zato je RK Jugoslavije izvedel več pripravljalnih ukrepov:

- V letu 1940 in 1941 je izpopolnjeval zaloge sanitetnega in zdravstvenega materiala,
- pomagal je pri pošiljanju in dostavljanju pošilk vojnim ujetnikom in internirancem vojskujočih se držav in pri iskanju svojcev,
- zbiral je samarijance in bolničarje, organiziral bolničarske tečaje in zbiralne akcije,
- socialni odsek RK je izvedel akcije za zbiranje materialnih sredstev za primer vojne. Zbirali so postelje, nosila, zdravila, oblačila in hrano za begunce, posteljnino, brisače, kuhinjsko perilo, posodo in pribor, obleko, obutev in drugo.

Dne 9. decembra 1940 je bila v Beogradu plenarna seja glavnega upravnega odbora RKJ, na kateri je bilo sklenjeno, naj se RK kot pomožni organ državne vojske pripravi na reševanje nalog.

V Ljubljani je RK pripravil naslednje zasilne bolnišnice:

- V Alojzijevešču s 60 posteljami,
- v Šlajmerjevem domu s 30 posteljami,
- v Gluhonemnici s 50 posteljami,
- v Inštitutu za zdravljenje novotvorb s 45 posteljami,
- v garnizijski bolnišnici, ki je bila vsa rezervirana za delo RK.

Po napadu na Jugoslavijo so zaradi znanega razvoja dogodkov ostala vsa bolnišnična ležišča nezasedena.

Zaradi hude brezposelnosti in velike bede, v kateri je neposredno pred vojno večina prebivalstva, je RK pozimi 1940/41 v Ljubljani razdelil 180 t premoga bolnim, revnim in vpoklicanim na orožne vaje.

Napad na Jugoslavijo

Dne 7. aprila 1941 je banovinski odbor RK Dravske banovine izdal naslednjo izjavo:

"V vojnem stanju smo. Vsaka edinica naj se pripravi in razmeram prikladno stori vse, kar smatra za potrebno. Predvsem bo treba zbrati vse samarijanke, bolničarje in bolničarke. Na skupnem sestanku naj si razdelijo delo povsod, kjer je zaščita potrebna in kjer je potrebno dvigniti pogum in moralo. Preglejte in nabavite manjkajoči obvezilni material. Določite sprejemališča ranjencev, skrbite za transportna mesta, od koder gredo ranjenci v bolnice.¹

Istega dne je pododbor RK v Ljubljani pozval ljubljanske bolničarje in bolničarke, naj se takoj zgledajo na svojih mestih po vojnem razporedu. Kdor ni imel razporeda, naj bi se prijavil v pisarni RK na Gosposvetski cesti v Ljubljani. Dne 11. aprila 1941 je italijanska vojska vkorakala v Ljubljano.

Delo RK po italijanski zasedbi

Petnajstega aprila je RK Dravske banovine organiziral **odsek za poizvedbe za pogrešanimi**, ki je svoje delo opravljal v sodelovanju z mednarodnim RK v Ženevi. Do 9. maja 1941 je poizvedovalni oddelek prejel nad 8.000 poizvedovalnih prijav. S poizvedbami je najprej pričel v večjih mestih bivše Jugoslavije (Beogradu, Zagrebu, Novem Sadu, Skopju, Mariboru in Celju). Prijavno in poizvedovalno delo je opravljala poizvedovalna pisarna, ki je sprva delovala v prostorih RK na Gosposvetski cesti, potem pa se je za nekaj časa preselila na Bleiweisovo cesto, na žensko realno gimnazijo, končno pa se je naselila v drugem nadstropju Delavske zbornice na Miklošičevi cesti. Pisarna je imela 20 prostovoljcev. Vsi poizvedovalci so delali brezplačno in brez vsake nagrade.

Poizvedovalni oddelek je v razne kraje bivše Jugoslavije pošiljal kurirje. Do 19. junija 1941 se je nabralo že 13.262 poizvedb. RK je bil pred težko nalogo, saj so prometne žile usahnile, zveze med posameznimi kraji so se pretrgale, nastale so številne nove meje in ovire, ker so okupatorji razkosali Jugoslavijo.

V takih razmerah so bile uspešne ednole ustne poizvedbe. RK je organiziral po-

sežno službo kurirjev in jih poslal po vsej bivši Jugoslaviji. Do 19. junija 1941 je Ljubljano zapustilo 72 kurirjev-s seboj so odnesli 12.000 zahtevkov za poizvedbe. Do takrat se je že vrnilo 46 kurirjev, ki so obdelali 172 večjih mest in krajev in prinesli 1.900 uspešnih poizvedb. Kurirji RK so bili prvi poizvedovalni organi, ki so se pojavili v drugih krajih bivše Jugoslavije in med iskanimi rojaki vzbudili nepričakovano veselje. Povsod so bili pomembne osebnosti. Njihov potni list, izstavljen v 4 jezikih (slovenskem, srbohrvaškem, nemškem in italijanskem) je bil nekaj podobnega kot diplomatski potni list. Gostitelji iskanih oseb so jim šli na roke, pa tudi okupacijske oblasti jim še niso delale večjih težav. V Ljubljano so prinašali pošto za svojce v Sloveniji in razna sporočila in 30 prostovoljcev jih je vsak večer raznašalo po ljubljanskih domovih.

Polizvedovalna pisarna je imela 5 oddelkov: prijavni, odjavni, kurirski, obveščevalni in oddelek za vojne ujetnike.

16. julija 1941 je sekcija RK za socialno pomoč vse priseljene v Ljubljano (begunce s Štajerskega, Gorenjskega in iz drugih jugoslovanskih krajev), ki niso bili "krajevno pristojni" v Ljubljansko pokrajino, opozorila, naj se za pomoč obrnejo na RK, ki jim je dokler si niso zagotovili zaposlitve in legalizirali svojega bivanja v Ljubljanski pokrajini, zagotavljal hrano, prenočišča, obleko in obutev. To je bilo pomembno delo RK, saj je na tak način pomagal tisočem beguncem, da so premostili največjo stisko.

Oddelek za vojne ujetnike je 23. julija izdal prvo sporočilo o prizadevanjih za odobritev pošiljanja paketov vojnim ujetnikom, ki se glasi: "Intervencije in prošnje visokemu komisariatu, da bi se lahko ujetnikom pošiljalo pakete so rodile uspeh le toliko, da je dovoljen paketni promet za Italijanske ujetnike. Za pošiljanje paketov nemškim ujetnikom teko pogovori z rimskim Rdečim križem."²

Oddelek je polizvedoval po vojnih ujetnikih po taboriščih, pri okupacijskih oblasteh, organizacijah RK, v bolnicah, vojaških komandah in drugje. Končno je proti koncu julija prišlo sporočilo z Dunaja:

"Pred kratkim je OKW v Berlinu določila, da se bodo vsi ujetniki, ki so sedaj raztreseni širom Nemčije, zbrali v centralnem zbirališču, takozvanem Heilagu v Gänserndorfu pri Dunaju. To so vsi ujetniki, prejšnji jugoslovanski državljani, se-

daj državljani prijateljske države Italije (italijanski državljani "po aneksiji" op. A.K.). Od tu bodo vsi Slovenci in Hrvatje - Dalmatinci najkasneje v dveh, treh dneh poslani v Zagreb. V Zagrebu jih bo prevzel italijanski konzul, ki bo moral dobiti od pristojnih političnih oblasti potrdilo o njihovi politični neoporečnosti. Šele na podlagi tega izkazila se bojo lahko ujetniki vrnili na svoje domove...".³ Predstavništvo RK iz Berlina pa je sporočilo, da bodo v ujetništvu ostali samo še Srbi.

V zvezi s povratkom vojnih ujetnikov je Rdeči križ zbiral "domovnice", to so bila potrdila, s katerimi so dokazovali, da ujetnik res sodi v Ljubljansko pokrajino. Samo z "domovnico" je bil lahko izpuščen.

Sredi avgusta 1941 je Rdeči križ začel zbirati Zimsko pomoč; ker pa je bilo med italijansko okupacijo vsako zbiranje mimo uradnih skrbstvenih organov prepovedano, so morali akcijo prekiniti. Avgusta 1941 je Rdeči križ pozval vse Ljubljančane, "... ki imajo razumevanje za težave onih, ki so zaradi vojne zgubili streho nad glavo," da jim dajo na razpolago svoje stanovanjske prostore.

Dne 28. oktobra 1941 je bil Rdeči križ postavljen pod nadzorstvo:

"Visoki komisar določa: 1. Rdeči križ v Ljubljani se postavlja pod neposredno nadzorstvo visokega komisarja, ki ga bo izvrševal po fašistu Maffei. Ta ima tudi nalogo, da pripravi preureditev Rdečega križa po zahtevah novega položaja, nastalega z ustanovitvijo Ljubljanske pokrajine.

Ljubljana, 26.10.1941 Grazioli." ⁴

To je bila prva velika prelomnica v delovanju Rdečega križa v Ljubljanski pokrajini. Vse dotlej je po najboljših močeh opravljal svoje humano poslanstvo. Pripravljaj se je sicer predvsem za sanitetno dejavnost, po okupaciji pa se je ukvarjal s proizvodovanjem, vojnimi ujetniki in oskrbovanjem beguncev. Vsa njegova dejavnost je slonela na manjšem številu entuzijastov, ki za svoje delo niso dobili nobenega plačila, po vojni pa nobenega družbenega priznanja. Zato ta zapis namenjam njim, ki so v slabih sedmih mesecih Italijanske okupacije veliko naredili za lajšanje trpljenja naših ljudi. Mimogrede bi rad opozoril na pomen proizvodovalne dejavnosti Rdečega križa in na najštevilnejšo populacijo, s katero se ukvarja v vojnih razmerah - begunce.

Oris delovanja Rdečega križa v Ljubljanski pokrajini po postavitvi pod nadzorstvo

Ko je bil RK postavljen pod nadzorstvo, je njegovo delo usahnilo. Šele 26. novembra 1941 je siromašnim prebivalcem Ljubljane delil premog (po 150 kg na štiričlansko družino). Vse kaže, da "preurejanje" Rdečega križa ni šlo po načrtih visokega komisarja. Službeni list Ljubljanske pokrajine št. 12/41 je objavil odločitev visokega komisarja, ki med drugim pravi:

"...

- z dne 17.12.1941 se je bistveno spremenilo podporno delovanje krajevnega Rdečega križa, ki se mora zaradi tega prilagoditi predpisom, veljajočim za delovanje in poslovanje italijanskega Rdečega križa,
- na podlagi člena 3. kr. ukaza z dne 3.5.1941 odloči: Upravni odbor Rdečega križa v Ljubljani je razpuščen in uprava se poverja majorju komisarju De Nahirio Udile di Osciaccov Antonu,
- Rdeči križ v Ljubljani, ki se preosnuje v samostojni odsek, podrejen neposredno Društvom italijanskega Rdečega križa in z odseki drugih italijanskih pokrajin. Vsa imovina ostane na razpolago za potrebe te ustanove."

S tem je bil L. Maffeu odstavljen, njegov naslednik pa je dobil nalogo ponovne "preureditve" RK. RK se je preimenoval v **Italijanski Rdeči križ, avtonomna sekcija Ljubljana**, in se je ukvarjal predvsem s sprejemanjem pošilk za civilne vojne internirance v italijanskih taboriščih (v nemška taborišča se iz Ljubljanske pokrajine niso mogle pošiljati pošne pošiljke, pač pa je bilo treba te pošiljke prej pretihotapiti na nemško okupacijsko območje). Sporočila italijanskega Rdečega križa so bila redka, skopa, nanašala pa so se predvsem na "paketno službo" in dopisovanje z vojnimi ujetniki.

Okupacijski Rdeči križ Slovenije po kapitulaciji Italije

Po kapitulaciji Italije, 10. oktobra 1943, je bil v Ljubljanski pokrajini ustanovljen Rdeči križ Slovenije. Delovanje tega (okupacijskega) RK še ni dovolj raziskano, zato navajam le nekaj podatkov:

Predsednik je bil dr. Fedth. Sprva je imel 3 sekcije - sanitetno sekcijo, sekcijo za zbiranje prostovoljnih prispevkov in sekcijo (oddelek) za stik z RK v dru-

gih državah, pozneje pa 6 odsekov: gospodarski, podporni, proizvodni, paketni, sanitetni in odsek za povratnike. Po italijanski kapitulaciji so se začeli iz Italije množično vračati konfiniranci, interniranci, vojni ujetniki in nekateri zaporniki. Slovenski Rdeči križ je povratnikom pomagal z obleko in denarjem, Škofijska dobrodelna pisarna pa je na Ledini uredila prenočišča za povratnike, potem pa so jih z različnimi pritiski mobilizirali v belo gardo. Doslej še ni dovolj raziskana stvarna vloga RK pri tem. Nesporno je, da je bil to čas množičnih migracij iz Italije. V Logatcu je imel RK izpostavo, ki je posredovala pri povratku več tisoč migrantov, v Trstu pa ekspozituro. V letih 1944 in 1945 se je RKS ukvarjal predvsem z organiziranjem tečajev za bolničarje, z objavljanjem vrstnih redov za sprejem paketov, z darili in volili Rdečega križa in s pozivi za prispevke.

Ustanovitev in pomembnejše naloge Rdečega križa Slovenije

Dne 11. junija 1944 je bil sklican ustanovni zbor Rdečega križa Slovenije: "Na pobudo in v sporazumu s predsedstvom Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in z glavnim štabom narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije sklicujemo podpisani zborovanje za ustanovitev Rdečega križa Slovenije. Notranji in zunanji vojaški politični položaj narekujejo nujno potrebo ustanovitve Rdečega križa, ki naj prevzame v teku te vojne in v času po osvoboditvi vse naloge, ki pripadajo takim ustanovam po mednarodnem pravu. Rdeči križ Slovenije bo sestavni del jugoslovanskega Rdečega križa. Sporočamo vam, da bo ustanovni sestanek v nedeljo, 18. junija 1944 ob 10. uri dopoldne v Gradcu v Beli krajini. Ohranite kraj in čas konspirativno...."

krajini. Vse dotlej je po notranjih in zunanjih vojaških političnih položajih pripravljati se je sicer pričelo, da se bo ustanovni sestanek v Gradcu v Beli krajini ukvarjal s proizvodnjo in distribucijo zdravil, ki bi jih potrebovali bolniki v vojski in v civilni populaciji. Vse dotlej je po notranjih in zunanjih vojaških političnih položajih pripravljati se je sicer pričelo, da se bo ustanovni sestanek v Gradcu v Beli krajini ukvarjal s proizvodnjo in distribucijo zdravil, ki bi jih potrebovali bolniki v vojski in v civilni populaciji.

Dr. Drago Marušič s.r.
bivši general in minister, član SNOS
generallajtnant Jaka Avšič s.r.
namestnik komandanta GŠ NOV in POS
Vida Tomšič s.r.
članica SNOS in GO SPŽŽ
Prodekan Andrej Ilc s.r.
Župnik v Podzemlju
dr. Bogdan Breclj s.r.
zdravnik, šef vojaške bolnice."⁵

Za predsednika glavnega odbora je bil izvoljen dr. Drago Marušič, za podpredsednike pa Engelbert Gangl, Vida Tomšič in Andrej Ilc. Sedež glavnega odbora RK je bil vse do osvoboditve v Semiču v Beli krajini.

Do ustanovitve RKS je prišlo hkrati z uveljavljanjem nove jugoslovanske državnosti. Pred tem je bil v Drvarju ustanovljen Rdeči križ Jugoslavije, ki je kot nacionalna organizacija RK začel navezovati stike z mednarodnim komitejem Rdečega križa in z nacionalnimi društvi Rdečega križa zavezniških držav. Čeprav dotlej formalno v okviru narodnoosvobodilnega gibanja Rdeči križ ni obstajal, so se enote NOV praviloma ravnale po ženevskih konvencijah in tedaj veljavnem humanitarnem pravu. Ker okupacijska stran ni priznala nove državnosti, ni priznala tudi novoustanovljenega Rdečega križa Jugoslavije in Slovenije, ki je moral na zasedenem ozemlju delovati tajno, ali pa se je to delovanje vsebinsko izvajalo v okviru Ljudske pomoči oziroma Slovenske nerodne pomoči.⁶

Novoustanovljeni Rdeči križ Slovenije je imel sedem odsekov: administrativnega, organizacijsko-propagandnega, poizvedovalnega, sanitetnega, gospodarsko-finančnega, socialnega in odsek za podmladek RKS:

Do konca vojne in po njej je poizvedovalni odsek opravil tisoče poizvedb ter pomagal najbednejšim, gospodarsko-finančni odsek je zbiral sredstva in delil podpore, organizacijsko-propagandni RKS je ob pomoči ljudske oblasti in množičnih organizacij širil organizacijo med ljudskimi množicami.

Rdeči križ je sestavljal sezname uničenih vasi, izvajal akcije za preskrbo otrok, organiziral zbirke za pomoč prizadetim krajem in ljudem, prirejal samarijanske tečaje, skrbel za ranjene borce NOV, preprečeval epidemije, organiziral družinsko dopisovanje med družinskimi člani, ki jih je vojna vihra raztepla po vsej Evropi, vzpostavljal je stike z našimi izseljenci v Ameriki, skrbel za repatriacijo vojnih ujetnikov, internirancev, zapornikov, pregnancev, ukradenih otrok in drugih številnih migrantov. Podmladek Rdečega križa je izvajal akcije nabiranja zdravih rastlin, pomagal pri obdelavi zemlje in drugo.

Navedel sem nekaj utrinkov iz življenja Rdečega križa, skozi katere naj bi ga

bolje spoznali, ga upoštevali in sprejeli za svojega.

OPOMBE:

1. Slovenec, 7.4.1941
2. Slovenski narod, 23. julija 1941
3. Slovenec, 2. avgust 1941
4. Slovenski narod, 28. oktobra 1941
5. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Ljubljana 1974
6. Glej moj članek Solidarnost in prostovoljno socialno delo v Dravski banovini in v Ljubljanski pokrajini (od leta 1940 do 1950), Socialno delo, 24, 1985, 3-4.